

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

РОСТИСЛАВ КОЛОМІЄЦЬ

**НИКИФОР
ДРОВНЯК**

Харків
«Фоліо»
2020

ДОМОВИМОСЬ ІЗ ЧИТАЧАМИ

Український художник Никифор Дровняк (1895—1968), пройшовши шлях від обивательського діагнозу — «божевільний» до затертого сьогодні до дір визначення — «геніальний», утвердився в історії як Никифор, якого і без прізвища знає весь світ. В історії української культури не так багато постатей, які б, досягши світового визнання, увійшли в аннали світового мистецтва ще за життя. Причому так склалося, що Никифора краще знають у світі, ніж в Україні...

Одна з найзагадковіших й не до кінця розгаданих мистецьких постатей ХХ століття. Довгі роки митець фігурував у мистецьких енциклопедіях світу принаймні під 17 іменами — «Никифор Криницький», «Ян Криницький», «Лемко Никифор», «Майстер з Криниці», «Никифор Дровняк»... Хоча б тому, що поляки вважали його польським художником Никифором Криницьким (Nikifor Krinicki), а наші співвітчизники — українським лемківським художником Никифором Дровняком.

Створення цієї книги викликане тим, щоб в колективну свідомість українців Никифор увійшов саме як український художник.

З висоти часу, озираючи творчість Никифора, якось не хочеться розумувати щодо «примітивізму», «наївного реалізму», чим люблять займатися дослідники його творчості. Тут інколи дохо-

дить до абсурду: «...номінативність перцепцій. На всіх картинах Никифор робить свої інскрипції. Як анальфабет він вбачав у письмі свій ритуал, свою деміургічну функцію». Так розуміє Лесь Белей у статті «Никифор Дровняк. Митець вигнання», надрукованої у 2009 році в «Українському журналі»...

Тож не станемо нагромаджувати на його мистецтво глибокої термінології... Феномен Никифора Дровняка не має аналогів у світовому мистецтві: він не вписується у жодні рамки — і як людина в житті, і як художник у мистецтві. Скільки б його не порівнювали з представниками так званого «наївного мистецтва», «примітивізму», Никифор є Никифор!

Коли в наявності обмаль документальних свідчень, в обігу з'являються чутки, які ширяться в інформаційному просторі. Значна частина біографії Никифора ґрунтується на припущеннях, нерідко довірливих, які з часом видаються за істину. Ця загадкова біографія також овіяна легендами, що видаються за невідпорні факти. У той же час є відомості, які не були ані спростовані, ані підтвержені, і так і лишилися на рівні гіпотез. Створюючи портрет Никифора, я користувався нечисленними дослідженнями його творчості, що створили українські і польські митці і мистецтвознавці, де є уривчасті відомості про нього, а також бесідами із земляками, які особисто знали митця або передавали відомості про нього, котрі побутували серед них.

Не все тут правда. Хтось у розповідях про Никифора видавав бажане за істину, причому, навіть брешучи, брехали щиро, не сумніваючись, що говорять правду. Чого не скажеш про більшість дослідників, які нерідко, говорячи про Никифора, свідомо керувались виключно політичними мотивами.

У цій непростій ситуації я брав до уваги великий обсяг особистих вражень від оригіналів його картин, побачених в українських і польських музеях. Зовсім не схильний переоцінювати їхнє зна-

чення, але ж ігнорувати те, що через них відбувалося моє проникнення у таїну Никифора, означало б погрішити проти істини. Дотримуватимусь мудрій настанові давньогрецького історика Геродота, якою він ніби поділився зі мною: «Я зобов'язаний передати, що про це говорять, але не маю всьому вірити, і це стосується до всієї моєї розповіді».

Попереднє прохання. По-перше. Багато картин Никифора можна знайти у відкритому Інтернеті. Будь ласка, залучіть їх до читання, що більше — то краще — і не пошкодуєте. По-друге. Прошу не починати читання з розгляду картин і малюнків Никифора. Бо дуже вже своєрідний цей митець, щоб сприймати його без попередніх роз'яснень щодо особистості, образу життя і способів відтворення світу в його творах. Розпаліть свою уяву, а потім, вже за моїм запрошенням, розглядайте мистецькі шедеври художника. Дякую за розуміння.

І найголовніше. Сподіваюсь, що, читаючи цю книгу і розглядаючи репродукції, ви складете уявлення про творчість Никифора. Але...

Але секрет остаточної розгадки його мистецьких одкровень ви спізнаєте тільки перед самими картинами. Ніякі фотографії, навіть найякісніші, не замінять оригіналу. Тільки в оригіналі шедевру міститься заряд небесного натхнення, яким був одержимий відправник і який має передатися отримувачу. Хотілося б, аби ця книга стала спонуканням до того, щоб за першої ж можливості ви зустрілись з оригіналами картин Никифора у музеях усього світу. Почніть зі Львова, далі — польські музеї Крилиці, Нового Сонча, Кракова, Варшави... і численні приватні колекції.

А зараз, озброївшись розумінням того, що подивування і фантазування, питання і осяння при розгляданні життя Никифора починаються від самого початку його земного існування, приступимо до розгадки таємниць творчості українського генія-самоука.

При цьому мушу застерегти, що не претендую на остаточну категоричність своїх оцінок і висновків. Підкреслюю, вони покликані спонукати до самостійних вражень від споглядання його картин і самостійних роздумів про життя і творчість Никифора.

Моя ж самонастанова у дослідженні: оціночні визначення «ймовірно» «напевно» виключають категоричне «було», а в разі неможливості довести правомірність припущення, позначати його, як таке, що «наче» могло б трапитись. Тож озброїмося однозначною мікроскопом, розглядаючи окремі моменти його життя і творчості, і телескопом, оглядаючи все це з висоти часу.

І — вперед!

*Ростислав Коломієць,
член-кореспондент НАМУ, професор,
режисер, мистецтвознавець*

I. БЕЗЗАПЕРЕЧНЕ І ГІПОТЕТИЧНЕ

Хто ти, Никифоре з Криниці?
Одне з сімнадцяти імен?
Ти жив, як вільнолюбні птиці,
Без стін. Без грошей.

Без письмен...
Леся Сидорович

Озираючи життя Никифора з висоти часу, бачимо як наявність незаперечних фактів, так і велику кількість ймовірних і малоймовірних версій, ба навіть фантастичних припущень. Коли правда влаштовує не всіх, з'являються легенди...

Спробуємо розібратися в усьому цьому за допомогою різнокурсного сприйняття особистості Никифора.

Достеменно відомо, що Никифор:

- малописьменний,
- ніде й нічому не вчився,
- ніде й ніколи не працював,
- проживаючи на Лемківщині, території Польщі, заселеної лемками, ніколи не бував в Україні,
- майже все життя прожив під чужими іменами,
- майже до кінця життя не мав власної адреси місцезребування,
- усе життя — від дитинства і до останніх кроків — малював, малював, малював — і пропонував намальоване людям.

І останнє з достовірних відомостей. Що б не траплялося в житті Никифора, завжди, я підкреслюю — завжди, на допомогу йому приходили люди, то рятуючи його від голодної смерті, то — від переслідувань польської влади, то — від самотності, то — від хво-

роб, які обступили його наприкінці життя. Рятівниками були український художник, польські мистецтвознавці, нарешті, численні земляки-лемки, які вважали за свій обов'язок оберігати Никифора від різних бід і негараздів.

А от наступні твердження не варто сприймати на віру, хоча варто взяти до уваги:

— він не брав участі у громадсько-політичному житті. Хоча як сказати... Так, вільна людина, він тримався осторонь суспільного життя, не ставав членом якихось партій, суспільних або мистецьких угруповань, та його й не залучали. Але чого вартий його впертий опір — як виклик від свого імені! — насильницькому переселенню лемків із батьківської землі, здійснюваного польською владою у 1944—1945-х і у 1947 роках минулого століття?..

— він не мав друзів. Схоже, в реальному житті єдиним його другом був великий білий пес Гавка, з яким і на старість років Никифор не розлучався... Але скільки опікунів, охоронців, оборонців, я вже некажу — шанувальників його творчості... У своєму внутрішньому світі він перебував в оточенні святих...

— він не був одруженим, не мав романів із жінками. Які там романи за його образу життя... Але малював вишукані еротичні сюжети...

Одне беззастережно: непереборне бажання Никифора малювати, і тільки малювати! Як би не складалися обставини життя. Нічого іншого він не умів і не хотів робити. У малюванні і обнародуванні своєї творчості він бачив сенс життя. Це був для нього чи не єдиний спосіб спілкування з людьми і небожителями і, головне, спосіб надати зміст своєму земному існуванню.

Не дивно, що Никифору належить фантастична кількість картин і малюнків — неможливо полічити. Дослідники стверджують, що десятки тисяч, називають різні цифри — від 30 до 40 тисяч творів. Чи є в світі інший художник, який мав у доробку таку кількість мистецьких творів? Але...

ЗМІСТ

Домовимось із читачами	3
<i>I.</i> Беззаперечне і гіпотетичне	7
<i>II.</i> Україна — Лемківщина — лемки	16
<i>III.</i> Жебрак? Якби не так!	31
<i>IV.</i> Становлення майстра, або Як він малював	39
<i>V.</i> Спроба розгадки генія — I	43
<i>VI.</i> Сходження, або Не буває випадків у житті	53
<i>VII.</i> Вірність лемківському роду	61
<i>VIII.</i> Слава за життя	72
<i>IX.</i> Останні роки життя, або На вершині слави	78
<i>X.</i> Спроба розгадки генія — II	85
<i>XI.</i> Увінчення пам'яті	91
<i>XII.</i> Визнання в Україні	98
<i>XIII.</i> Останні — оптимістичні відгомони	110
<i>XIV.</i> Імпресії	114
<i>XV.</i> І все-таки!	119